

Cyriel Buysse en René De Clercq, andere achtergrond, andere keuzes

Afgelopen najaar verscheen een biografie *Het leven, niets dan het leven, Cyriel Buysse en zijn tijd* (Houttekiet/Atlas) van bijna 1000 pagina's over Cyriel Buysse (1859-1932¹) van de hand van Joris Van Parys, die eerder ook de *levensloop* van Frans Masereel² neerschreef. Uiteraard besteedt de auteur ruime aandacht aan de Huet - Fredericq - Loveling - Mac Leod - Buysse-dynastie die voor de ontvoogding van Vlaanderen en voor de evolutie van René De Clercq van bijzonder belang geweest is.

Anders dan De Clercq³ komt Buysse voort uit een tweetalige, liberale bourgeoisfamilie. Zijn peetoom August Buysse bezat de katoenspinnerij *Baertsoen-Buysse*⁴ en was administrateur van de grote vlasspinnerij *La Liève*⁵. Cyriels vader Louis Buysse startte in Nevele een ameldonkfabriek⁶ die al vlug omgeschakeld werd tot een succesvolle cichoreibranderij. De bedoeling was dat Cyriel het bedrijf zou overnemen wat veel spanning tussen vader en zoon genereerde en ermee voor zorgt dat Buysse zijn eigen stand, de burgerij, zal haten, hoewel hij de voordelen evenwel niet laat liggen. Deze spanningen zorgen ook mee voor het hoofdthema in tal van Buysse's romans nl. onmogelijke menselijke relaties en dito situaties, veroorzaakt door een rigide standenmaatschappij⁷. Hij gelooft als liberaal⁸ wel in de mogelijkheid tot verbetering van het lot van de laagste standen maar hij is geen revolutionair: de standenverdeling is een soort natuurrecht dat er altijd is geweest. Bovendien kunnen alle lagen van de bevolking door het noodlot⁹ getroffen worden.

Van Parys schetst uitstekend de maatschappij van het laatste kwart van de 19de eeuw o.m. de bikkelharde schoolstrijd van 1879-1884, die diepe wonden sloeg en zeer nefast was voor de

---

¹ Buysse overlijdt zes weken na De Clercq nl. op 25 juli 1932.

² Masereel was ook een zeer ver familielid van Cyriel Buysse en waarschijnlijk oud-leerling van De Clercq in het Gentse atheneum in het schooljaar 1905-1906.

³ De Clercq is altijd fier geweest op zijn eenvoudige afkomst. *M'n vader was 'n eenvoudige volkmensch, 'n stoere arbeider, die met zeeldraaien 'n huishouden van vijftien bengels - waarvan ik de jongste ben - onderhouden moest*, verklaart De Clercq in een postuum gepubliceerd interview in het socialistische ABC (26 juni 1932).

⁴ gelegen aan de Dendermondsesteenweg in Gent en dus in De Clercq's directe leefomgeving

⁵ Vlas- en kloddenspinnerij *La Liève of Société Linière de la Liève* werd in 1866 aan de Gentse Wiedauwkaai naast het kanaal Gent-Terneuzen opgericht. Specialiteit was garen van Russisch vlas, grijs of geel. In dergelijke fabrieken bevonden zich ook de zgn. natte continues of spinmolens waar de vlaswiek door warm water gaat om de vezels te ontbinden waarna ze worden uitgerokken. Deze *vlas-galeien* werden beschouwd als een ware hel. Omdat het spinnen een vochtige hete atmosfeer vereiste (de draad moest door een warm bad getrokken worden) stonden de spinsters in dichte waterdampen met niet zelden temperaturen van rond de 40 graden. De stoom zette zich af op haren, kledij en huid van handen en voeten waar het de zgn. *waterkanker* veroorzaakte. In de winter vroren de doorweekte lommen aan de ledematen van de meisjes.

⁶ stijfjel

⁷ De dwang van de regels (bv. *rijk trouwt rijk*) en regeltjes gaat steeds voor op de persoonlijke gevoeligheden en wensen. Buysse beschrijft een huichelachtige maatschappij met dubbele moraal, veel onverdiend lijden waar volmaakt geluk onbestaande is. Een rechtvaardige, helpende God is volgens Buysse onbestaande.

⁸ In links-liberale ogen waren opvoeding, scholing en spaarzaamheid belangrijke elementen voor de verbetering van het lot der armsten.

⁹ *Het lot* is voor Buysse de absolute autoriteit.

slagkracht van de opkomende Vlaamse Beweging. Via Buysse's getuigenis¹⁰ en beschrijving krijgen we een zeer realistisch beeld voorgeschoteld van de loting¹¹ en de massale migratie naar de Verenigde Staten. Zoals Streuvels en De Clercq¹² kent Buysse zeer goed het leven op het platteland. Zijn rauwe beschrijvingen van bijna dierlijke seksualiteit en animaal sadistisch genot, van de wieden en van de rituelen rond het slijten van het vlas zullen wel realistischer zijn dan die van Streuvels¹³ en De Clercq die rekening moesten houden met ultramoralistische en victoriaanse opvattingen van hun katholieke achterban.

Buysse, die de gave bezit raak te kunnen typeren en af en toe een vleugje humor toe te voegen, put graag uit Nevelse toestanden. De rijkere hoofdstraat staat in schrill contrast met de Hul of de Zijstraat waar pensenjagers, messenvechters kortom des *ménapiens purs* wonen. Het naturalisme focust nu eenmaal graag op de onderkant van de samenleving: sloppen, slonzen en slaapkamers. Met zijn impulsieve avances naar de andere sexe verzekert Buysse zich persoonlijk ook al gauw van een reputatie van vrouwengek en hoerenloper. Zo ook bij zijn neef Paul Fredericq¹⁴, misschien omdat de meid van diens vriend Willem Rogghé ooit door Buysse benaderd werd. Als Buysse een heuse relatie begint met de dochter van Max Rooses, zijn het o.m. de waarschuwingen van Paul Fredericq aan zijn vriend vader Rooses, die aan de verhouding een eind maken. Het Franse naturalisme met als vaandeldrager Emile Zola¹⁵ was voor Buysse richtinggevend.

---

¹⁰ Buysse is een bevoorrecht waarnemer van *arm Vlaanderen*, de soms nog feodale toestanden op het platteland, de burgerij en de sociale puinhoop in de stad en de opkomst van het socialisme. Hij slaagt er als geen ander in de dingen te benoemen en de vinger op de wonde te leggen. Zelf schrijft hij in 1893 aan Alfons De Cock: *Ik ben eenvoudigweg niet achteruit geschrokken voor de waarheid*. Blijkbaar houdt hij zich nog in en is de realiteit vaak nog veel straffer dan in zijn verhalen.

¹¹ Zo was De Clercq's oudste broer Oscar via loting in het leger geweest. Volgens familieoverlevering had hij gezegd: *voor mij is één hoog genoeg* waarop hij nummer één uit de trommel trok en er zich dus inlootte. Over Renés ervaringen ter zake is ons niets bekend. Overigens was de afschaffing van het lotingsysteem met de mogelijkheid een *remplaçant* in te huren een voornaam strijdpunt o.m. bij socialisten en daensisten.

¹² Volgens dr. Koen Hulpiaw was De Clercq in 1901 *waarschijnlijk ook reeds vertrouwd met het werk van Cyriel Buysse* als hij *De Vlasgaard, landelijk tafereel in verzen* schrijft. Alfons Sevens geeft het uit *den heer Prof. Fredericq met eerbied opgedragen door zijn dankbaren leerling*.

¹³ Buysse's *Het recht van de sterkste* van 1893 had veel indruk op Streuvels gemaakt. Dit werk heeft duidelijk de tand des tijds doorstaan: Maria Beert groeit als *een bloem op een vuilnisbelt* op bij door en door verdorven ouders. In haar korte leven wordt haar vrijwel niets bespaard. Maria moet zich neerleggen bij het recht van de sterkste. Kerk en God brengen geen soelaas. Toch is Maria's leven als een echte calvarietocht en zijn Bijbelse motieven nooit ver weg. Met dit werk haalde Buysse zich definitief het etiket van pornograaf en vuilnschrijver op de hals. Het had destijds het effect van een *succès de scandale*. Eén van Streuvels vroege werken *Lenteleven* uit 1899, duidelijk door Buysse beïnvloed, werd als *Goddeloos en zedenloos* bestempeld; 100 seminaristen moesten hun exemplaar inleveren; Streuvels wordt eerst afgekraakt, dan in goede banen geleid en vervolgens gerecupereerd. Men zal lange tijd Streuvels tegenover Buysse uitspelen. De persoonlijke verhouding tussen beide auteurs was echter hoegenaamd niet slecht te noemen.

¹⁴ Professor Paul Fredericq was vanaf 1897 De Clercq's mentor in de afdeling Germaanse van de Gentse Rijksuniversiteit. De beoordelingen van Buysse's werk in Fredericq's Vlaams-liberale blad *Het Volksbelang* zijn vaak afstandelijk en koel, hoewel Fredericq het talent van zijn neef erkent.

¹⁵ Vooral Zola's *Germinal* van 1885 maakte veel indruk. Anseele publiceerde het prompt (1885-1886) als vervolghet verhaal in het dagblad *Vooruit*. Hoewel hij niet hoog opliep met de Franse literatuur behoorde Zola volgens De Clercq in de galerij der groten.

Vermits het Vlaamse socialisme kampt met een tekort aan intellectuelen en kunstenaars, is Anseele maar wat blij met mensen als Buysse en De Clercq, die voor de socialistische propagandawagen worden gespannen. Noch Buysse noch De Clercq zijn echter goed vertrouwd met het stadsproletariaat maar des te meer met het Vlaamse platteland. Beiden tonen sympathie voor Anseeles verwezenlijkingen maar zullen zich nooit engageren. Buysse blijft hoe dan ook zijn hele leven trouw aan zijn stand. Zijn mobiele¹⁶ en kosmopolitische leven met rake typering van bvb. Amerikanen en Arabieren bepalen mee het hoge houdbaarheidsgehalte van zijn werk. Toch zet hij bvb. in *Levensleer* (1907), geschreven samen met zijn tante Virginie Loveling, ook de Gentse bourgeoisie en haar lamenteel taalgebruik te kijk.

Voor iemand uit een tweetalig milieu zoals Buysse stelt zich de vraag in welke taal hij zal schrijven. Enerzijds worden Nordisten in de Franse literaire wereld niet echt voor vol aanzien, hoewel elke Belgische schrijver droomt van Parijse erkenning. Anderzijds beheerst men het Nederlands niet echt en wordt de taal die door de eerste generatie Vlaamse filologen wordt gepropageerd als een onnatuurlijke taal *met een stijve colle* ervaren. Velen zoals Buysse's vriend Maurice Maeterlinck¹⁷ kiezen voor het Frans. Voor Buysse blijft het Frans hoe dan ook een vreemde taal waarin hij niet écht de Vlaamse realiteit of zijn gevoelens kan uitdrukken. Bovendien trouwt hij in 1895 met de Haagse weduwe Nelly Dyserinck¹⁸ en publiceert zijn tante Virginie Loveling ook in het Nederlands¹⁹. Wie het ontstaan en de betekenis van de literaire tijdschriften van die tijd wil kennen, moet zeker deze Buyssebiografie lezen. Uiteraard wordt de rol van Buysse bij het tot stand komen van *Van nu en straks* en *Groot Nederland* uitvoerig belicht²⁰.

---

¹⁶ Buysse is een fervent schaatser, is lid van de Gentse *club Nautique*, had voor WO I al 3 automobiels in bezit gehad en interesseerde zich voor de luchtvaart.

¹⁷ Naast Maeterlinck (Nobelprijswinnaar literatuur 1911) die de taal waarin de Vlaamse literatoren publiceerden *un jargon vaseux* (een lelijk en duf taaltje) had genoemd en koos voor het Frans en Gents dialect, was Buysse o.m. ook goed bevriend met de plaatselijke topschilder van die tijd nl. Emile Claus. Volgens Frits van Den Berghes biograaf Emile Langui heeft Buysse ca 1908 De Clercq geïntroduceerd bij Claus.

¹⁸ Sedertdien woont Buysse in Den Haag in een stijf, deftig en burgerlijke Hollands milieu waar hij o.m. Louis Couperus ontmoet. In 1899 koopt hij *Maison rose* in Afsnee waar hij ieder jaar de lente en de zomer zal doorbrengen en contact zal houden met de Latemse scène. In 1911 koopt hij de Molenheuvel in Deurle waar hij zijn werkkamer vestigt.

¹⁹ Virginie Loveling was zowat de enige Vlaamse auteur geweest, die in Nederland publiceerde. In Vlaanderen bestonden er trouwens buiten Davids- en Willemsfonds geen echte uitgeverijen. O.m. ook door de klerikale boycot tegen zijn werk, publiceert Buysse bij tal van Noord-Nederlandse uitgevers en tijdschriften vnl. bij Van Dishoeck, die een boon heeft voor de Vlaamse literatuur. Vanaf ca 1905 zal het uitgeven van Vlaamse literatuur in Nederland een soort hype worden wat mede het relatieve gemak verklaart waarmee ook René De Clercq in 1907 in Nederland een vaste uitgever nl. S L Van Looy vindt. Een typisch verwijt van Buysse aan de Vlamingen en in het bijzonder de flaminganten is dat *Vlaamsche leeuwen drinken en brullen; maar boeken kopen!... dat is wat anders*. Overigens is in die tijd een in Nederland uitgegeven boek in Vlaanderen een duur luxeproduct, niet bereikbaar voor de massa.

²⁰ De Clercq zal in 1901 in de tweede reeks van *Van nu en straks* nog 7 gedichten publiceren. Uit één van de belangrijkste opvolgers nl. *Vlaanderen* dat bij Van Dishoeck wordt gepubliceerd, wordt hij na een tijd geweerd. De naam en de geest van *Groot Nederland, letterkundig maandschrift voor den Nederlandschen stam*, dat vanaf 1 januari 1903 o.l.v. Buysse en Couperus bij Van Holtema en Warendorf wordt uitgegeven, heeft De Clercq ongetwijfeld meer aangetrokken.

Eind 1899 treedt Buysse in Gent toe tot de loge *La liberté*, die links-liberalen en socialisten zoals Anseele²¹ herbergt. Hoewel Buysse nooit een prominent lid was, zal in 1968 de eerste Nederlandstalige loge naar hem worden genoemd. Hoewel Buysse²² en Anseele²³ zeer goed

---

²¹ Deze loge heeft haar lokaal aan de Achtersikkel. Via *La Liberté* leert Anseele allerlei mensen (bouwmeesters, kunstenaars, bedrijfsleiders etc.) kennen, die zijn plannen en carrière vorm geven. Vergeten we niet dat de coöperatieven rond de eeuwwisseling veel geld genereren en de socialistische beweging dus een interessant ontginningsgebied wordt voor fortuinzoekers. Deze contacten schragen ongetwijfeld ook de roodblauwe coalitievorming in het stadsbestuur vanaf 1909, bereiden de verdere intrede van de socialisten in de hogere machts-scenakels voor en verbreden de kloof tussen arbeidersbeweging en Vlaamse Beweging wat bvb. De Clercq en anderen dan weer van het socialisme verwijderd.

²² Als Buysse in 1886 in de VSA bij een Ierse boerin in Michigan te gast is en gevraagd wordt naar zijn mening over de Ierse kwestie reageert hij als volgt: *Ik betuigde haar mijn eigen sympathie en die van velen in Europa voor 't Ierse volk; ik uitte haar mijn hoop die brave natie weldra in het bezit van haar vrijheid en haar rechten terug te zien komen. En tot vertrouwelijkheid gestemd vertelde ik haar, hoe ook het Vlaamse volk in ons eigen land mishandeld werd; hoe ook onze taal veracht, misprezen, uit nagenoeg alle beraadslagingen was verbannen; hoe de rechten van meer dan de helft van de bevolking miskend, verloochend werden.*

²³ De verhouding tussen Anseele en de Vlaamse Beweging is altijd zeer ambigu geweest. De verhouding tussen de Gentse socialisten en de flaminganten is een pijnlijk verhaal. Volgens de socialisten koesterden flaminganten louter liefde voor de taal. Ze waren als kleinburgers en antisocialisten vaak stakingsbrekers en electorale tegenstanders geweest en hadden zich nooit warm gemaakt voor het Algemeen Stemrecht, hoewel elke stemuitbreiding per definitie de Vlaamse Beweging in de kaart zou spelen (wat reeds door De Lavelle in de jaren 1870 was aangegeven). Diverse auteurs wijten het onvermogen tot synthese tussen de twee bewegingen aan de minimale theorievorming bij beide. Bij de socialisten speelde het internationalisme (wereldburgerschap), de liefde voor Frankrijk als vaderland van de revolutie en gidsland voor de hogere cultuur, de vrees voor minorisering in Vlaanderen, de mogelijke concurrentie van de Vlaamse Beweging als potentiële volksbeweging, de gebeurlijke kartelvorming met franskiljonse liberalen, het sterke *organisationspatriotisme* en bekeringsijver van het Gentse model. Bovendien kende Anseele bv. slechts Frans en Gents dialect. Voor bijna alle Vlamingen was Nederlands een onbekende, onnatuurlijk en stijve schrijftaal. Wat Anseele betreft, heeft men volgens Elias: *'de indruk dat zijn verkiezing te Luik in 1894 voor zijn leven het bondgenootschap met de Waalse socialisten heeft bezegeld.'* Niettegenstaande de Gentse socialisten zich als volbloed-Vlamingen bij uitstek beschouwden, werden ze vaak geconfronteerd met Waalse verwijten dat het socialisme ondanks stemuitbreidingen etc. in Vlaanderen niet betekenisvol van de grond kwam. Wat dan door de Waalse socialisten als een permanente rem op hun streven werd aangevoeld (en leidde tot de open brief van Destrée in 1912). Het flamingantisme van de Vlaamse socialisten was conjunctureel en verliep volgens de opportuniteit van het moment. Nochtans hadden de Gentse socialisten vooral bij monde van Van Beveren een vooraanstaande rol gespeeld bij de vervlaamsing van de gemeenteraad in januari 1896 en had de hele socialistische kamerfractie de *Gelijkheidswet* van 1898 gestemd (bij de Waalse socialisten waren er 10 afwezig, 4 onthoudingen en 15 vóór (niet steeds van harte; voor sommigen zou precies de verfransing van Vlaanderen komaf maken met het obscurantisme aldaar; in het Wallingantisch-socialistische discours waren de flamengs stakingsbrekers en onderkruipers)). Ook bij latere wetsvoorstellen zoals dat van Coremans (vanaf 1901) op het katholiek middelbaar onderwijs (daar speelde een profileringdrang omdat het episcopaat tegen was) en de latere wetten op onderwijs, leger etc., speelden de Vlaamse socialisten hun rol. Anseele zou in 1911 namens de socialisten een wetsvoorstel ondertekenen voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit wat hem door zijn Waalse collega's niet in dank werd afgenomen. Ten tijde van de katholieke Boerenkrijgherdenkingen (1898), de Willemsfeesten (1899) en diverse gulden sporenherdenkingen liep het dan weer pijnlijk mis. Diverse debatten met gekende flaminganten zoals Ducatillon versus Anseele (1899), Meert versus Hardijns (1910) en Anseele versus Sevens-Van Roy (1911) werden soms wrange dovemansgesprekken. Volgens de Pirenne-doctrine vond Anseele dat Vlamingen en Walen reeds eeuwenlang, tweetalig samenleefden. Anseeles Vlaamsgezindheid was dus nauw verbonden aan het

de Vlaamse achterstelling kennen, komen ze door een onnatuurlijk coalitiespel in het Frans-kiljonse kamp terecht als n.a.v. de stemming van de zgn. gelijkheidswet in 1898 de francofone reactie wordt georganiseerd in de fameuze *Association flamande pour la vulgarisation de la Iangue Française*²⁴. Bij Buysse speelt in deze keuze ook nog persoonlijke rancune tegen enkele leiders van de Vlaamse beweging²⁵ en zeker de miskennis van zijn werk door klerikaal

---

wederkerigheidsprincipe dat alle Belgen zo veel mogelijk tweetalig zouden moeten worden, vandaar ook zijn kortstondig lidmaatschap van de *Association flamande pour la vulgarisation de la langue Française* (die gesticht was tégen de Gelijkheidswet!). Zoals Buysse vond Anseele dat Vlaamse taalrechten gekoppeld aan een goede kennis van het Frans voor de Vlaamse arbeiders twee hulpmiddelen waren voor hun emancipatie en promotie. Hij woog ook telkens af wat het onmiddellijke nut voor zijn achterban was. Vergeten we echter ook niet dat Anseele een zekere orangistische zelfs Groot-Nederlandse achtergrond had. Getuige zijn vervolghet verhaal in *Vooruit*, ook als boek verschenen *De Omwenteling van 1830* (1882).

²⁴ Buysse wordt als Vlaams letterkundige door de zgn. vulgarisateurs nogal graag voor de kar gespannen en doet o.m. vertaalwerk voor de vereniging. Na flamingantische spot op de gebrekkige Nederlandse vertaling van hun statuten reageert de secretaris van de vulgarisateurs dat zij zich daarvoor nochtans tot de Nederlandse letterkundige Cyriel Buysse hebben gewend, wat in *Neerlandia* van het ANV met o.m. Paul Fredericq en Max Rooses de volgende reactie ontlokt: *'De Nederlandsche letterkundige, die door de uitgave van zijn werken in Holland en door de opneming van zijn romans en novellen in Hollandsche tijdschriften een aardigen duit verdient, helpt in België een handje om 't Nederlandsch uit te roeien. Bizonder (sic) stichtend!'* Vanaf 1900 beseft Buysse meer en meer dat hij voor de verkeerde wagen gespannen is. In een brief van 14 mei aan Streuvels vertelt Emmanuel De Bom dat hij Buysse toevallig is tegengekomen in het Antwerpse station en met hem is meegereisd tot Haarlem. De Bom vindt hem *kolossaal verbeterd*. Buysse heeft zich laten ontvallen dat hij Verriest wel eens wil ontmoeten, en meer is er niet nodig om De Bom op slag zijn oude boosheid te doen inslikken: *'hij zou zoo gaarne Verriest leeren kennen. 'k heb hem beloofd in Afsné per wiel te komen dezen zomer.'* Toch gaat Buysse zich in *Flamands et Hollandais devant les langues étrangères* in het tijdschrift van de vulgarisateurs in augustus 1900 opnieuw te buiten aan de grove veralgemening dat een flamingant niet iemand is die van zijn taal en zijn volk houdt maar iemand met een diepgewortelde, onverzoenlijke haat tegen alles wat Frans is. *'Nos flamingants, les farouches (mensenschuw, wild), les irréductibles (onherstelbaar, onverbeterlijk), n'aiment pas les Hollandais, quoiqu'ils les appellent frères de race lorsequ' une occasion utile s'en présente (...) Au font ils les haïssent presque autant qu' ils haïssent les Français'*. In 1903 wordt Buysse het Vlaamse boegbeeld van het Nederlandse tijdschrift *Groot Nederland*. In 1904 wordt hij lid van het ANV. In een artikel *Verbroedering in Groot Nederland* van 1904 schrijft hij: *'terwijl het Noorden zelfstandig bleef, kwam het Zuiden politiek en cultureel onder Franse invloed - 'invloed', geen volkomen assimilatie. Wij verloren grotendeels de levende kracht van onze taal en kregen daarvoor in de plaats 'un français approximatif', een soort surrogaat-taal. Daarom heeft Vlaanderen het Noorden nodig. Indien tenminste Holland zelf niet te zwak of te onverschillig is geworden om te voelen welk een hoge, heilige plicht het dwingt, een tak van zijn eigen ras en stam weer tot zelfbewustzijn te verheffen. Holland mag dan ook niet langer met een soort toegevende minachting op ons neerzien'*.

²⁵ Buysse's venijnig in een impulsieve bui geschreven artikel *Flamingantisme en flaminganten* in *De Amsterdammer* van 17 januari 1897 over alles wat hem in het flamingantisme en in Vlaanderen tegenstaat, is het begin van een heuse rel tussen hem en het flamingantisme die hem heel zijn leven zou achtervolgen. Natuurlijk is zijn ergernis in de eerste plaats gericht tegen de Academieleden die hem in het juryverslag over de staatsprijs van 1895 hebben vernederd en tegen de prominente flaminganten van de Gentse universiteit die onder elkaar en met vrienden en familie met de grootste vanzelfsprekendheid Frans spreken. Namen noemt hij niet, maar ze zijn gemakkelijk te raden: Paul Fredericq in de omgang met zijn Nederlandsonkundige broers en zussen, en vrienden en collega's van Fredericq zoals Jozef Vercoullie (eveneens op dat moment professor van René De Clercq), wiens Luikse vrouw geen woord Nederlands kent en geen moeite doet om het te leren. Op de keper beschouwd is *flamingantisme en flaminganten* minder het product van Buysse's onvrede met de taaltoestanden in Vlaanderen dan een emotionele uitval tegen hypocrisie en dubbelzinnigheid: in het openbaar verkondigen de

Vlaanderen en door een groot deel van de Vlaamse Beweging een grote rol. In 1900 verschijnt Buysse's *'n Leeuw van Vlaanderen* waarin een idealistische fabrikantenzoon van een plattelandsbedrijf (Buysse zelf?) als Daensistisch strijder moet opboksen tegen de feodale realiteit van het platteland²⁶. O.m. de eerste verkiezingen met Algemeen Meervoudig Stemrecht worden hier prachtig belicht. De Clercqs bekenden: Hector Plancquaert en Léonce du Catillon, zijn de alter ego's van hoofdfiguur Robert La Croix. Anseele, Ferdinand Hardijns en Jan Samijn zijn dit voor het socialistische kopstuk Kappuijns²⁷.

De rol van De Clercq in de twee Buyssehuldigingen in 1911 werd door ons in een aparte bijdrage behandeld. De volledige tekst van De Clercqs toespraak op 16 april 1911 wordt er gecontextualiseerd en, voorzien van commentaar, weergegeven. Dankzij de Buyssebiografie weten we nu ook door associatie²⁸ de meest waarschijnlijke datum wanneer het gezin De

---

voormannen van het flamingantisme in Buysse's ogen radicale onverzoenlijke standpunten (nochtans gaan velen niet verder dan tweetaligheid voor Vlaanderen te vragen) die haaks staan op het pragmatisme van hun privéleven. August Vermeylen, die in 1897 trouwt met een eentalige Walin, heeft al in 1896 in zijn ophefmakend opstel *Kritiek der Vlaamsche Beweging* in *Van Nu en Straks* vastgesteld dat flaminganten door hun opvoeding en opleiding meer affiniteiten hebben met Frankrijk dan met Pruisen; maar *'als zij zich als vertegenwoordigers van den 'Stam' voelen, duiken de 'beginselen' op, en dan schuimt men den rassenhaat langs de kolommen van de flamingantsche bladen af.'* In feite constateert Vermeylen hier dezelfde dubbelzinnigheid waaraan Buysse zich ergert, maar zijn kritiek is opbouwend, terwijl Buysse blijft steken in een nauwelijks verholde persoonlijke rancune: *'Men moet een tijd met de flaminganten geleefd hebben om te weten op welke manier de stugst-intransigenten onder hen de hun zo dierbaar zijnde grondbeginselen toepassen. Men moet in hun huizen een van die feesten hebben bijgewoond waar nooit, ook door henzelf en door hun kinderen, een ander woord dan Frans gesproken wordt; men moet ze volgen in die magazijnen waar al hun boodschappen in 't Frans geschieden; men moet, o comble! even op straat met de, ik weet niet hoeveel leden van de Vlaamse Academie meelopen die, zodra de zitting afgelopen is, zonder de minste schaamte adieu zeggen aan het officieel 'Nederlands' dat zij onder hun koepeltje gesproken hebben, om gezellig in Belgisch-Frans - hun gewone taal - te gaan praten! Het is een lamentabele, voortdurende tegenspraak tussen princip en daad, en 't ergste van al bestaat nog hierin dat het hun schuld niet is: het is fataal, het kan niet anders. Het Frans is zo bepaald de gewone taal van de beschaafde standen geworden in België, dat de Vlaming van aanzien die het Vlaams, zijn dialect dus, of erger nog, wat men er noemt het 'Nederlands' uitsluitend als taal poogde te gebruiken, er aan een voortdurende hoon en spot blootgesteld zou zijn.'* Een paar jaar later al zal Buysse ruiterlijk toegeven dat hij zich heeft vergalopperd door geen onderscheid te maken tussen de Vlaamse dialecten en de cultuurtaal die zich vooral dankzij *Van Nu en Straks* aan het ontwikkelen is, maar het kwaad is geschied. Zo zal de Waalse liberale senator en ex-minister van Justitie Jules Bara op 4 februari, één dag voor de stemming van de Gelijkheidswet Buysse's artikel gebruiken als argumentatie contra...

²⁶ Buysse is zeer goed op de hoogte van allerlei onrechtvaardigheden op het platteland o.m. via zijn broer Arthur die advocaat en armenmeester is en Julius De Vigne in 1909 opvolgt als Vlaamsgezind liberaal volksvertegenwoordiger. Buysse kent ook bv. goed de toestanden in Beernem waar ridder de Vrière model kan staan voor obscure en feodale toestanden.

²⁷ Ten tijde van de Buyssevieringen in april 1911 verschijnt *'n Leeuw van Vlaanderen* in feuilletonvorm in *Vooruit*. Aflevering 20 eindigt met de fameuze speech van Kappuijns die eindigt met: *'Veur 't uugenblik 'n zein 't gien romans noch gien verzen die we moeten hen, moar buufstikken...'*. Waarop aflevering 21, nota bene in de editie van 1 mei, aansluit met: *'Hij schreeuwde 't uit: 'buufstikken!' in plat, Gentsch-Vlaamsch'*. Voor de flaminganten werd *biefstukensocialisme* een scheldwoord. Anseele zat verveeld met dit etiket en reageert in de brochure *'Vooruit' en de Vlaamsche Beweging* van 1913: *het socialistische kopstuk Kappuijns is een 'platte karikatuur', iemand 'die van anders niet spreekt dan van beafstukken, nog beafstukken en altijd beafstukken'*.

²⁸ Volgens getuigenis van Elza De Clercq en de beschrijving in De Clercqs sleutelroman *Een Wijnavond bij dokter Aldegraaf* uit 1927 komen beide auteurs mekaar nog op Belgisch grondgebied tegen

Clercq in 1914 gevlucht is naar Nederland namelijk op 6 oktober, 3 dagen voor de val van Antwerpen. Terwijl De Clercq nog volop zoekt naar een definitief onderkomen, moet Buysse, die door zijn luxesituatie in Den Haag nooit echt het imago van een beproefde balling zal aangemeten krijgen, zich onmiddellijk in de felle polemiek over de houding die het Algemeen Nederlands Verbond moet aannemen tijdens de oorlog²⁹.

---

op de vlucht. Buysse en zijn gezin verbleven in Afsnee toen de oorlog uitbrak. Zijn vrouw en stiefdochters vertrokken op 1 september naar Den Haag. Hij bleef tot begin oktober in Afsnee en Deurle (intussen kreeg hij een aantal legerafdelingen voor korte of langere tijd op zijn buiten ingekwartierd). Eind oktober schrijft hij in een lezersbrief in *De Telegraaf*: *'...Toen voelde ik mij zeer vermoeid en wenschte enkele dagen rust te nemen. Dat was op 6 October. Ik kwam naar Den Haag, waar ik gedomicilieerd ben en altijd 's winters verblijf en waar ook mijn familie reeds was aangekomen. Mijn plan was daar een week te blijven en dan weer naar België te vertrekken. De gebeurtenissen hebben mij dat belet. Enkele dagen na mijn aankomst in Nederland viel, gansch onverwacht, de stelling Antwerpen in handen van den vijand en werden meteen voor mij de verbindingen met Vlaanderen afgesloten.'* In *Een Wijnavond...* beschrijft De Clercq op p. 24 een eerste ontmoeting van zijn alter ego Michiel Coxie met Buysse: De stoomtram komt er niet meer door en ze besluiten dan maar te voet te gaan. *'Toen wij allen langen tijd geloopt hadden hoorde ik een stem achter mij 'Michiel, vlucht gij dan?'. Ik keek om en zag op zijn vliegende fiets één onzer beroemdste romanschrijvers. Naderend herhaalde hij weer: 'Michiel, vlucht gij?'. 'Vluchten Cyriel, zei ik, vluchten? Wij blijven toch niet staan!'. 't Is belachelijk te vluchten ook' riep Cyriel en weg was hij als de weerlicht.'* Uiteindelijk blijkt er toch een tram door te komen waarop mensen *'stonden en hingen zoo dicht en dik als druiven aan trossen'*. Sander Peers, mogelijk een alter ego van Buysse die even voordien aan de Leie zijn landhuis niet had willen verlaten zit ook tussen dit kluwen. Over de vluchtende massa (ca. één miljoen Belgen vluchtten die dagen naar Nederland) schrijft De Clercq: *'eerst voor de zee of de Schelde kwam zij tot staan. Meenigeen bekocht het met zijn leven of zijn gezondheid en dat alles om niets. Want, naar wij allen vernamen, geen enkel huis werd afgebrand, geen man gevangen'* (hij is hier wel erg selectief in zijn geheugen, denken we maar aan Leuven, Antwerpen en vooral het veel meer nabij gelegen platgebombardeerde Dendermonde). Volgens getuigenis van Octaaf Steghers week *'den dichter, bezorgd om zijn huisgezin uit. Op een vroegen morgen ontmoette ik hem te Eekloo, waar hij den tram zou nemen voor de Hollandsche grens'*. Het gaat hier om de tram naar Watervliet die aansluiting gaf op het Zeeuws Vlaamse tramnetwerk. De familie De Clercq komt als eerste halte in het Zeeuws Vlaamse Biervliet terecht.

²⁹ Het Algemeen Nederlands Verbond steunde de Nederlandse neutraliteitspolitiek en had in haar blad *Neerlandia* o.m. geschreven: *'Maar wij hebben vertrouwen in het Duitsche volk. Het zal, zoo het den oorlog wint, goed maken, zooveel het goed te maken is, wat het België heeft aangedaan. En het zal het land zijn vrijheid en onafhankelijkheid laten'*. Buysse reageert in *De Telegraaf* op 27 november 1914 met een emotionele bijdrage *'lafheid'* waarin hij het Nederlandse hoofdbestuur van het ANV beschuldigt van lafheid omdat het de slachtoffers van de oorlog in Vlaanderen beklagt zonder Duitsland aan te klagen. *'Een land kan neutraal zijn, een mens is dat niet, althans in dit geval niet.'*, aldus Buysse. Buysse zegde ook zijn ANV-lidmaatschap op. Dat de rancune tegen Buysse nog steeds leeft en de kiemen van het activisme al aanwezig zijn, bewijst de reactie van ANV-stichter en oud-collega van De Clercq in het Gentse atheneum, Hyppoliet Meert, in *De Telegraaf* van 20 januari 1915: *'Ik ontzeg de heer Buysse alle gezag om uit de naam der Vlamingen te spreken. De heer Buysse heeft jaren geleden op de Vlaamse Beweging gesmaald - als ik het wel voor heb is hem de uitdrukking 'de sloot der flamingantenrij' - is later bijgedraaid en heeft zich de hulde aan zijn schrijverstalent, door vroeger gesmade flaminganten (o.m. De Clercq?) laten welgevallen. Maar in onze gelederen stond hij nooit. Het is mij niet bekend dat hij ooit door enige daad blijk gegeven heeft van enige belangstelling in de arbeid van de Vlaamse Beweging. Wel is mij bekend, dat toen Vermeylen hem verzocht om onze Beweging tot verovering van een Vlaamse universiteit door het gezag van zijn naam als schrijver kracht bij te zetten, hij dit geweigerd heeft. Daarom ontzeg ik hem alle recht om zich over het artikel 'Groot-Nederland en den Oorlog', *Neerlandia* november 1914 uit te laten zoals hij gedaan heeft'*.

De Clercq en Buysse komen mekaar weer tegen in de redactie van *De Vlaamsche Stem*, waarvan het eerste nummer op 1 februari 1915 verschijnt³⁰. Terwijl De Clercq en Buysse aanvankelijk nogal op dezelfde golflengte zitten, wordt vanaf februari 1915 De Clercq stilaan bewerkt door de kring rond Carel Gerretson en de aanhangers van Jan Derk Domela Nieuwenhuis. De breuk komt er na het fameuze Bussemer telegram aan koning Albert op 11 juli 1915. Op 21 juli heeft de loyale fractie rond *De Vlaamsche Stem* een manifest opgesteld ondertekend door Frans Van Cauwelaert, Arthur Buysse, Cyriel Buysse, Julius Hoste jr., Albéric De Swarte, Leo Van Puyvelde, Léonce du Castillon en André De Ridder waarin de staatkundige eenheid van België wordt bepleit. Men probeert De Clercq over te halen dit te tekenen, doch tevergeefs. Als Paul Fredericq in augustus (waarschijnlijk via Arthur Buysse) René's wedervaren met *De Vlaamsche Stem* en de Belgische regering verneemt, reageert hij enigszins profetisch: 'arme René De Clercq, mijn zatlapgek, mijn brave en grote dichter, wat zal hij zijne vingeren verbranden.'

Intussen heeft zich in Nederland een splitsing voltrokken in het ANV over de houding t.o.v. het activisme. Op 10 juni was het eerste nummer van *De Toorts*, het blad van de activistisch gezinden, verschenen. Uit die kringen zou ook de *Dietsche Bond* ontstaan. Het zou ook mede op aanraden van Buysse kunnen zijn dat uitgever van Dishoeck³¹, die eerder De Clercqs *De Zware Kroon, gedichten van in oorlogstijd* had uitgegeven, zich niet wil verbranden aan *De Noodhoorn*. De Duitse vertaling *Das Nothorn*³² verschijnt wel in 1917 bij Insel Verlag Leipzig van Kippenberg dat in dezelfde Flämische Reihe tegen Buysse's zin *Rose van Dalen* uitgeeft³³.

---

³⁰ Over De Clercqs wedervaren met *De Vlaamsche Stem* zie ons boek *René De Clercq, een romantisch dichter in het oog van een wereldstorm* (2006). Buysse's bijdragen aan het blad zijn eerder bescheiden te noemen. In de eerste nummers verschijnt 'Plus que Parfait' als vervolgverhaal; op 10 februari een artikel 'De wreedheid van den oorlog'; op 7 maart: 'Open brief aan Anna de Savornin Lohman' (die het wangedrag van de Belgische vluchtelingen had aangevallen); op 15 april 'Over het vluchtelingenkamp te Nunspeet'; op 19 juni 'Asylrecht en onrecht'. Vanaf 27 mei was 'Lente' gestart als vervolgverhaal.

³¹ Van Dishoeck heeft zich anders dan Leo Simons van de Wereldbibliotheek steeds behoedzaam ten opzichte van Vlaamse kwesties opgesteld. Zo zal hij nog in 1929 het tijdschrift *Leiding* van Gerretson, Geyl en Van Eyck weigeren uit te geven, omdat hij bang is voor moeilijkheden met de Belgische regering vanwege het gepropageerde Groot-Nederlandse ideaal. Bovendien vreest hij steeds dat Belgische bibliotheken zijn boeken niet meer zullen afnemen.

³² Vertaler van *De Noodhoorn* was Kavaleriegeneraal Wolfgang von Unger, etappeninspecteur in Gent die echter wegens té nauwe contacten met sommige oncontroleerbare activisten zoals Domela, wordt weggehaald. Door een persoonlijke tussenkomst van von Unger kan Buysse's tante, Virginie Loveling, in de zomer 1918 naar een kuuroord in Duitsland. De aanbeveling luidt dat iedereen die dit leest verzocht wordt de bejaarde schrijfster tijdens haar verblijf en reis in Duitsland alle *hulp en dienst* te bewijzen. Een ander familielid van Buysse en Loveling nl. Roland Köster, zoon van Buysse's schoonzus Annette Dysserincq, vanaf augustus 1915 tewerkgesteld bij de Duitse Hilfstelle in Den Haag, zorgt ook wel eens voor één of andere faciliteit. Interessant als men weet dat deze Hilfstelle, Gerretson financierde om *De Vlaamsche Stem* over te nemen. Verschillende activisten o.m. Leo Picard deden vertaalwerk bij de Hilfstelle.

³³ Van Buysse verscheen in vertaling tijdens de oorlog *Flämische Dorfgeschichten* (1916), *Geschichten aus Flandern* (1917), *Eine Löwe von Flandern* (1917), *Arme Leute, Geschichten aus Flandern* (1918) en *Rose van Dalen* (1918) alle vertaald door Georg Gärtner. Omdat in Duitsland een ander wettelijk stelsel voor auteursrechten gold, kon Buysse hier niks tegen doen. Vertaalrechten blijven er niet meer dan 10 jaar beschermd. Een uitgever heeft na 10 jaar geen toestemming van de auteur nodig voor nog niet-vertaald werk.

Als De Clercq op 11 juni 1917 naar Brussel vertrekt om er toppropagandist van het activisme te worden, reageert Buysse in een brief dd. 11 juli aan Van Dishoeck: *'De Clercq is dus weg om Vlaanderen te redden. Wat zal dat heerlijk zijn! Er lopen hier nog van die redders rond, maar ze staren voorlopig in de hoogte, naar de kruinen van de bomen, om er de kat uit te kijken en houden ook een natten vinger in de lucht, om te voelen waar vandaan de wind komt'*. De scheiding der geesten in de Vlaamse Beweging in haar houding t.o.v. België³⁴ is nu compleet en onoverbrugbaar geworden. Sommige zaken die vroeger vanzelfsprekend waren bvb. publicatie in bepaalde literaire tijdschriften worden nu schier onmogelijk. Toch worden via tussenkomst van Buysse twee treurspelen van De Clercq in *Groot Nederland* opgenomen nl. *Kain* in 1927 en *Absalom* in 1929 wat Jan Wannijn³⁵ in *De Noorderklok* volgende reactie doet ontlokken: *'Wat een verdienste, jaren na dien wapenstilstand, een kruimel van zijn goed overladen patriottendisch tegen levering van degelijk werk op den activistischen hongerlijder te laten neervallen. Buysse verdient een standbeeld daarvoor.'*

Terwijl De Clercq ter dood werd veroordeeld werd Buysse op zijn sterfbed geadeld. Jan Wannijn zet in de *Dietsche Gedachte* beiden zeer scherp tegenover mekaar: aan de ene kant *'de Siegfried in den kamp tegen de verdrukkers'*, die *'in alle Vlaamsche harten de strijd voor het recht, het schoone en edele heeft doen ontbranden.'* Aan de andere kant: *'Buysse, de landjonker, de kasteelheer, de van alle genoegens van het leven oververzadigde, de gevierde der volksvijanden, der officiële karakterloozen en voordeelazers, der Vlaamsch huichelende politieke Carnavalekken, de vertrouweling van Bara, aan wien hij wapenen tegen de vervlaamsching van het Middelbaar onderwijs leverde, de lasteraar der edele Activisten, zelf blozende in later jaren over zijn rol tegen het Vlaamsche volk gespeeld, door de Koninklijke Vlaamschvrijandigen bekruid en geridderd, veroordeeld op zijn doodsbed de blijken van sympathie der Vlaminghatende Beiersche Koningin der Belgen te ontvangen.'* Wannijn fulmineert met de profetie dat Buysse *'uit de Vlaamsche toekomstgezinnen [zal] geweerd worden, zoodra de beschaafde verteller uit ons volk zal oprijzen, die met dat Volk leeft, voor dat Volk werkt en in dat Volk gelooft.'*

En dan te bedenken dat niemand in Vlaanderen Buysse welsprekender in bescherming heeft genomen dan René De Clercq in 1911: *'Ging Buysse te ver, hij heeft het ridderlijk erkend, en niemand heeft het recht hem den eersten steen te werpen [...] Dit is mijn overtuiging: Buysse's temperament is door en door Vlaamsch. Geen schrijver hier, is zoo episch-breed aangelegd als hij! Geen is zoo stout, zoo vrij, zoo lees- en genietbaar, zoo levend belevend. Ons Vlamingen zij dit overschot van reden om hem hoog en lief te houden, en te verdedigen tegen wie ook.'*

Joost Vandommele, december 2007

---

³⁴ De enige van de Van nu en straksgeneratie die bewondering voor De Clercq opbrengt is Emmanuel de Bom, hoofdbibliothecaris van de stadsbibliotheek van Antwerpen. Hij verdedigt de Clercq o.m. in zijn rubriek in de *Nieuwe Rotterdamse Courant*. Hij zou ook *het geschenk van de vijand*, nl. de Bissinguniversiteit aanvaarden. Voor deze houding werd hij na de oorlog uit zijn ambt ontzet. In een opstel *'Vlaanderens hoogste belijders'* uit 1930 noemt De Clercq de andere VNES-voorman August-Vermeulen een *'politieke windwijzer'* en nog: *'Van Vermeulen vind ik het jammer, zeer jammer (...) Want in Vermeulen heb ik langen tijd geloofd!'*

³⁵ Jan Wannijn (Gent 1867 - Rotterdam 1949) was sedert ca. 1900 bevriend met René De Clercq en de spilfiguur van het Gentse activisme, waar die beweging het meest succesvol was. Zijn zoon Jan zou schepen (1958) en burgemeester (1965-1977) van Nevele worden. Uit Nevele was ook de vrijzinnig Vlaamsgezinde notarisfamilie Van Roy afkomstig wiens, drie zonen: Alfons (°1882, advocaat), Jules (°1880, arts) en Robert (°1887, notaris) in het activisme betrokken waren en bekend met De Clercq.